

Austmarka Historielag

Aktiv sommer.

Laget legger opp til stor aktivitet i sommer. Les om det i spalten Nytt fra laget, merk dere datoene og bli med!

Hovedartikkelen denne gang heter Svedjebruket.

Oddvar har notert fra Birger Nesholens foredrag på årsmøtet og fra andre kilder. Denne artikkelen skulle da være en sammenfatning av de nyeste kunnskapene for dette området.

I nr 48 hadde vi stoff fra Aronstorpet. På midtsidene har vi nå et kart over tunet. Rudolf har skaffet oss det.

GOD SOMMER!

NYTT FRA LAGET.

Årsmøtet

ble holdt 7. april med ca 30 frammøtte. Glåmdalen hadde svært fyldig dekning, her tar vi med en kort oversikt over de viktigste sakene.

Styret.

Formann: Oddvar Jakobsen
Nestformann: Arve Haugen
Kasserer: Berit Lilleøien Pramm
Sekretær: Åge Sørmoen
Styremedlemmer: Syver Gylterud, Roger Linna,
Ragnhild Skullerud

Registrering.

Det ble nedsatt tre utvalg som skal ta seg av nærmere definerte oppgaver:

Minnesmerker.(nedlagte plasser, dyregraver osv)

Syver Gylterud, Arve Haugen, Reidar Amundsen,
Albin Skoglund.

Gjenstander.

Ragnhild Skullerud, Roger Linna, Ivar Bekken,
Andreas Aafloen.

Muntlig tradisjon.

Åge Sørmoen, Oddvar Jakobsen, Liv Solbergseter.

Arkiveringskurs.

Historielaget har i løpet av våren hatt to kveldskurs i arkiverings- og registreringsarbeid. Kursleder var konservator Ingun Åstebøl. Sju deltakere fikk innføring i det nøysomme og systematiske arbeidet som arkivering og registrering krever.

Målet vårt er nå å få systematisert registreringen av gjenstandene vi har liggende. Det gjelder også gjenstander som befinner seg i private samlinger, og historielaget vil være behjelpelig i så måte dersom det er ønskelig.

Stor aktivitet i laget.

Som det vil framgå av denne spalten, står vi foran en meget hektisk sommersesong. For at vi skal klare å gjennomføre de prosjekter og aktiviteter vi har satt oss som mål, er vi avhengig av hjelp fra medlemmene. Meld fra til oss i styret eller noen i arbeidsgruppene hvis du kan hjelpe til med noe. På forhånd takk!

Smedhaugen

Søndre del av huset på Smedhaugen står for tur til å få førstehjelp i form av utbygging av ødelagt treverk.

Laget håper å få gjort dette uten for stor belastning på kassabeholdningen. Vi setter vår lit til innsatsvillige og nevenyttige medlemmer, og vil også undersøke mulighetene for hjelp gjennom prosjektet Arbeid for trygd.

Eldre hus går til grunne.

Medlemmer i styret har vært rundt i bygda og sett at et par verneverdige hus er i raskt forfall og trenger å reddes. Vi vil prioritere denne oppgaven og er i ferd med å ta kontakt med de nødvendige instanser, bl.a. konservatoren for sørfylket. Vi håper å komme tilbake med mer utførlig rapport i septembernummeret.

Viser og sanger på Smedhaugen.

Søndag 25. august kl. 15.00 har vi medlemsmøte på Smedhaugen.

Tema blir sanger og viser. Vi ber medlemmene å se etter i skuffer og hyller etter gamle strofer (gjerne fra distriktet). Vi vil få noen til å framføre enkelte melodier.

Forøvrig fyrer vi opp i bakerovnen og serverer Smedhaugkaku og kaffe.

Fagernes utmarkslag

har vandring lørdag 17. august til nedlagte plasser på nordre Fagernes skog. Vandringsen er åpen for alle interesserte

Finnskogleden.

Historielaget har påtatt seg vedlikehold av Finnskogleden gjennom Kongsvinger kommune. Strekningen er 21,5 km og går fra Lebiko i sør til Rotna i nord. Lagets medlemmer har gått strekningen i vår og ryddet og merket. Vi må også regne med noe mer tilsyn utover sommeren. Leden kan anbefales som et ypperlig tur- og trimtilbud.

Gamle fotografier.

Søndag 14. juli kl. 15.00 blir det treff med gamle fotografier på Smedhaugen. Vi ber alle som har gamle, interessante bilder om å ta dem med for avfotografering. Bildene kan tas med hjem samme dag.

Kølamila

regner vi med å tenne torsdag 18. juli i forbindelse med åpningen av trekkspillfestivalen i Bergkollen. Mila settes opp nord for Kiørsagtomta. Vi trenger hjelp med reisingen av mila. De som hjelper til, får grillkøl hvis resultatet blir vellykket.

Tur til Odal.

Søndag 11. august tar vi en dagstur til Odalen. Avreise med buss fra Austmarka S-lag kl.10.00. Vi besøker Odals Værk, barndomshjemmet til Sigurd Hoel i Sagstua, og Odalstunet. Middag blir servert.

For nærmere opplysning og påmelding, kontakt Oddvar, tlf.28246, eller Åge, tlf.28147, innen 5. august.

Kunst-/bruksutstilling.

Hvis det er nok interesserte utstillere, vil laget arrangere utstilling av neverarbeid, treskurd, håndarbeid, sløyd, bilder m.v. Utstillingen har vi tenkt å holde i oktober/november.

Det er nødvendig at de som vil stille ut, melder fra til styret i god tid. Tid og sted vil i så fall bli kunngjort i septembernummeret.

Å.S.

SVEDJEBRUK OG RUGDYR KING

Et vellykket innslag på årsmøtet var foredraget og lysbildeserien til Birger Nesholen. I foredraget kom han inn på bakgrunnen for finneinnvandringen på 1600-tallet, og særlig interessant var opplysningene om svedjebruk og rugdyrking.

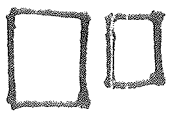
Finnene i vårt distrikt kom fra områder med skoger og vann som i de savolaxiske bygdene i nordre Tavastland, og særlig Rautalampi er ofte nevnt i den forbindelse. Liknende landskap og natur fant finnene i våre grensetrakter, så her var det muligheter for svedjebruk som var grunnlaget for deres livnæring og levevilkår.

Syd- og vesthellinger med frodig granskog var den beste svedjemarka for finnene som benyttet seg av en svedjemetode som kaltes Huuhta. Her ble skogen felt om våren i april(huhtikuu), for så å ligge til tork og nedklemming av snøtyngden et år eller mere. Dette risfallet ble noen ganger brent om våren andre året, men det ble alltid brent like før såing i aska tredje året. Fjerde året om høsten skar og bandt de rugen og satte nekene opp i hesje (pielekset). De ble så satt i stakk for lagring eller tørket i rie og tresket.

På de gunstigste stedene ble de sotsvarte stokkene dratt sammen i haug (rovio) og brent sammen med vål fra skogen omkring svedjen. Her sådde de så vålfallet det femte året, men nå ble avlingene mye mindre enn på risfallet året før.

Vi har en del stedsnavn som kommer av ris og vål, og som antakelig har sin bakgrunn i ris- og vål-

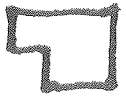

SOMMER-
FJØS (1890) SAUEFJØS
(1920)

KALYHUK
(1800)

BADSTUE
(1800)

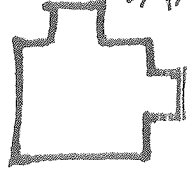
SMIE (1800)

SKÅLE (1923)

 GAMMEL-
FJØSET
(1922)

 KOKHUS
(1800)

HØYLØE (1891)

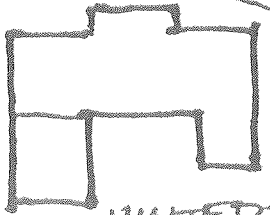
 VÅNINGSHUS
(1912)

LÅVE (1888)

SAG (1972)

ÅRANSTØRPE
OPPIGARN

 STABBUR
(1888)

 VINTERFJØS (1951)

VIKER →

 KJELLER
(1888)

OA

brenning ved svedjebruk. (Risberget, Vålberg). Foruten svedjemetoden som er nevnt, fantes det flere varianter alt etter skogtypen og de lokale forhold.

Det kan nevnes Kaski som krevde langt mindre arbeid. Da ble løvskog eller blandingsskog felt på sensommeren da løvet var størst for å få rask tørk.

Tulimaa som ble praktisert i ung løvskog eller blandingsskog. Skogen ble felt, spredd utover til tørk og brent om våren før såtid.

Pykälikkömaa foregikk i løvskog som tidligere hadde vært furuskog. Furuene ble først sokket så de tørket på rot, og løvskogen vokste opp etter en del år. Dette ble gjort i furuskog som ellers ikke kunne svedjes.

Rugen som ble nyttet, var buskrug, og den metoden som kaltes Huuhta kunne gi fra 120 til 150 fold i jomfruelig granskog. Grana vokser på den beste jorda, og den brenner opp fullstendig, så det blir mye aske. Aska og regn gir lut som nøytraliserer den sure jorda så mikroorganismene kan utnytte næringsstoffene. Den sure jorda har gjennom tidene lagret store mengder som omdannes til gjødsel for planter. Rugen utnytter den store næringstilgangen, og gir store avlinger.

Buskrugen skiller seg fra våre kornsorter ved at den skyter mange rotskudd. Det kan derfor bli opptil 40 - 80 aks, og lengden på stråene kan bli inntil 2,50 m.

Nesholen fortalte at han hadde kommet over noen korn i gamle riestokker som var kappet opp til ved. Disse kornene kunne ha ligget i stokken fra 100 til 200 år. Han laget ei lita svedje, sådde kornene, og de var like livskraftige tross alderen. De grodde og spirte og gav forventet avling.

Siden buskrugen vokser på denne spesielle måten, trengte bare en brøkdell såkorn mot det vi bruker i dag. Det var derfor tilstrekkelig å bære med seg en pose med såkorn for innvandringsfinnene når de var på leting etter boplass. Såtettheten regnet de var ett korn på ei never-skoflate.

Med ei brukstid på 4-5 år for rugdyrking i svedjemark måtte brukerne ha flere fall i reserve, og de var selvsagt avhengig av store skogområder. Ti-femten fall samtidig var ikke uvanlig. Det var naturlig at det før eller seinere ville bli konfrontasjoner mellom skogfinnene og bønder og skogeiere. Det kom til flere tvister om eiendomsforholdene på midten av 1600-tallet. I 1648 ble det ved kongelig befaling av Frederik 3. nedlagt forbud mot svedjebruk. Forbudet fungerte ikke, for det viste seg at finnene var gode skattebetalere slik at embetsmennene så gjennom fingrene med håndhevelsen.

Det kan nevnes at den første tienden fra 1661 forteller at finnene betalte vel så mye som bøndene nede i bygda (Grue).

Det er interessant å lese at i 1673 ble forordningen av 1648 gjentatt og innskjerpet, men rettsprotokollene og andre kilder forteller at svedjebruket fortsatte utenstore hindringer. Finnerne hadde ikke bare fordelene av en langt større kornproduksjon enn bygda, men buskrugen var mere ettertraktet fordi den hadde 50% større næringsinnhold og var mere lagringsdyktig enn kornet som var produsert ved Glomma.

Svedjebrukets forhold til andre næringer endret seg etter hvert. De store avlingene avtok, og dette bevirket en hardere rovdrift på skogen. Huuhta-fallene var ikke raske nok i sin selv-reproduksjon sammenliknet med åkerbruk, fedrift, jakt og fiske, og annen gangs Huuhta kunne ikke oppvise 120 folds avling. Små åkerlapper ble ryddet, men de fikk ikke noen stor betydning før fra 1850 og utover. Fedrift har hatt en langt

sterkere posisjon, og fra 1750 kom fedrift til å bli hovednæringen. Finnene hadde dyr fra bygda i pensjon om sommeren. Huuhta ble hele tida akseptert ved rydding av nye plasser og for å skaffe nye slåttemarkar.

Fra midten av 1800-tallet må vi si at skogen ble sett på som en så viktig inntektskilde og næringsvei for eierne at svedjebuket ble en hindring for effektiv utnyttelse av tømmeret. Skogkomisjonen av 1849 foreslo da lovforbud mot svedjing i skogen med mulkt som straff. Svedjing i løvskogen ved garden for å forbedre beitemarkene skulle fortsatt være tillatt.

Til slutt et sitat fra en artikkel av Per Martin Tvensberg: "Huuhta ga grunnlag for samhandling med bygda, og dette holdt den etniske grensen ved like i over 200 år. Så stor betydning hadde Huuhta selv om det fantes andre relevante kulturtrekk også." Med andre ord: Svedjebuket bandt finnene sammen, gav dem identitet og selvfølelse helt fram til vår tid.

Oddvar.

Kilder: Birger Nesholen, kåseri på årsmøtet.
Boka "Wärmlandsfinnar", utgitt av Kulturfonden før Sverige och Finland.

HERREDSSTYREREPRESENTANTER FRA AUSTMARKA

1914 - 1916.

Venstre:	Arbeiderpartiet:
Arne Varildskog	Albert Skarnes
Martin Holm	Anders Brunsell
Kristian Grasli	Ole K. Kolbjørnsrud
Hans Skullerud	Martin Bjørndalen

1917 - 1919.

Venstre:	Arbeiderpartiet:
H.C. Larsmon	A. Brunsell
A. Hustveit	Hans Nordby
Axel Thomassen	Karl Møller
	Halvor Aaserudsæter
	Albert Skarnes

1920 - 1922.

Demokratene:	Arbeiderpartiet:
A. Brunsell	Halvor Aaserudsæter
	Hans O. Kolbjørnsrud
Venstre:	Simen Berg
M. Holm	Kasper Husmo
K.M. Fagernes	
M. Torp	

1923 - 1925.

Venstre:	Arbeiderpartiet:
H.C. Larsmon	Oscar A. Westby
	Hans Solbergsæter
Bondelaget:	Ole K. Halteigen
M. Holm	Simen Berg
Chr. Grasli	Adolf Lindberg

1926 -1928.

Venstre:	Arb.-partiet, avd. av N.K.P
K. Fagernæs	Kasper Husmo
H.C. Larsmon	Einar E. Vang
A.O. Hustveit	Albert Skarnes
	Bernt H. Bækken

Bondepartiet:

Klaus Grasli

1929 -1931.

Venstre:	Arbeiderpartiene:
H.C. Larsmon	Oscar Westby
A. Hustveit	Werner Ekstrøm
Bondepartiet:	Anders Brunsell
M. Holm	Hildor Tomteberget
	Martin Fløtberget

JONSOK

Fra Bibelhistorien husker vi at Elisabeth var i 6. mnd. da Gabriel varslet om Jesu fødsel. Johan- var altså et halvt år eldre enn Jesus, og hans fødselsdag ble 24. juni. Navnene Jon og Hans er kortformer av Johannes, altså Jonsok og St.Hans. Dermed kunne de eldgamle festene ved solverv få et kristent innhold. Begge festene passet fint inn i arbeidsmønsteret i det gamle bondesamfunnet.

Ved jonsoktider var mange planter fullmodne, naturen sto i sin fineste skrud. Nå var beste tiden for innsamling av planter til medisinsk bruk. Det har altså sin naturlige forklaring, mrn mye magi blandet seg inn.

Ilden sto sentralt i jonsokfeiringen. Nå ble det tent store bål, og folk samlet seg til fest og moro. Den skikken er levende, problemet er forbudet mot ild i den tørre årstiden.

Å pynte med lauv er en annen gammel skikk. Jonsok var også tid for heksene til å samles til sine messer.

Primstavmerket for jonsok var oftest ei sol eller et timeglass.

F.Å.

Utgiver: Austmarka Historielag

Redaksjon og ekspedisjon:
Finn Åberg
Meltzersgt. 3
0257 Oslo 2
Tlf. 02/ 44 54 52

Medlemskap koster 50 kr året.
Betales til
Austmarka Historielag
2224 Austmarka
Postgiro 3 55 20 56

Trykt i 175 eksemplarer